

TARJIMONLIK KASBINING DOLZARBLIGI VA ZAMONAVIY SHAROITDA AVTOMATLASHTIRILGAN TARJIMANING XUSUSIYATLARI

Babayev Maxmud Tashpulatovich

Buxoro davlat universiteti

"Tarjimashunoslik va lingvodidaktika" kafedrasida o'qituvchisi

email: maxmudbabaev1963@gmail.com

Jumayeva Nigina Djamalovna

Buxoro davlat universiteti

Xorijiy tillar fakulteti talabasi

***Annotatsiya.** Maqola zamonaviy dunyoda "tarjimon" kasbining istiqboliga, Ozbekistondagi tarjima bozorini tahlil qilishga, shuningdek, ushbu sohada kompyuter dasturlaridan foydalanishni tadqiq etish bo'yicha ilmiy ishlarga bag'ishlangan. Maqolaning asosiy jihatlaridan biri tarjima mavzusining mohiyati va faoliyatini ochib berishdir.*

***Kalit so'zlar:** Mashina tarjimasi, tarjimalar, tarjimon, tarjima dasturlari, o'quv dasturlari, og'zaki tarjima, sinxron tarjima, ketma-ket tarjima.*

ЦЕННОСТЬ ПРОФЕССИИ ПЕРЕВОДЧИКА И ХАРАКТЕРИСТИКИ АВТОМАТИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

***Аннотация.** Статья посвящена перспективам профессии «переводчик» в современном мире, анализу рынка переводов в Узбекистане, а также научным работам по исследованию использования компьютерных программ в этой сфере. Одним из основных аспектов статьи является раскрытие сущности и деятельности темы перевода.*

***Ключевые слова:** Машинный перевод, переводы, переводчик, программное обеспечение для перевода, обучающие программы, устный перевод, синхронный перевод, последовательный перевод.*

THE VALUABILITY OF THE TRANSLATION PROFESSION AND THE CHARACTERISTICS OF AUTOMATED TRANSLATION IN MODERN CONDITIONS

Abstract. *The article is devoted to the perspective of the "translator" profession in the modern world, to the analysis of the translation market in Uzbekistan, as well as to scientific works on researching the use of computer programs in this field. One of the main aspects of the article is to reveal the nature and activity of the topic of translation.*

Keywords: *Machine translation, translations, translator, translation software, training programs, oral translation, simultaneous translation, consecutive translation.*

KIRISH. Buxoro davlat universiteti xorijiy tillar fakultetida 2019 yildan boshlab ingliz, nemis va frantsuz tillarida “tarjima nazariyasi va amaliyoti” hamda “gid hamrohligi va tarjimonlik” yo‘nalishlarida ko‘plab talabalar tahsil olib, o‘zlarining malakali ustozlaridan tarjimonlik kasbining sir-sinoatlarini o‘rganib kelishmoqda. Qadim Buxoro shahrining xorijiy sayyohlar ko‘p tashrif buyuradigan maskan ekanligi, mustaqillik yillarida Buxoro viloyatida xorijiy davlatlar bilan ko‘plab qo‘shma korxonalarining ochilganligi ingliz, nemis va frantsuz tillarini mukammal biladigan hamda ushbu tillardan erkin tarjima qila oladigan mutaxassislariga ehtiyojni keltirib chiqardi. Buxoro davlat universiteti xorijiy tillar fakultetining ushbu ta‘lim yo‘nalishlarida tahsil olayotgan hamda tarjima ko‘nikmalariga ega bo‘lgan talabalari o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnoma asosida avtomatlashtirilgan tarjimadan foydalanish tendentsiyasi va "tarjimonlik" kasbining jozibali xususiyatlarini aniqlashga harakat qilindi. Mashina tarjimasini, uning ishlash tamoyillarini, turlarini, undan foydalanishning ijobiy va salbiy tomonlarini o‘rganishga katta e‘tibor beriladi. Kompyuter dasturlari fenomeni tarjimonlar qo‘lida qo‘shimcha vositalar sifatida koriladi.

Bugungi kunda tarjimon turli madaniyatlarning bilimlariga qo‘shilishga imkon beradigan kam sonli kasblardan biridir. Quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha mutaxassislarning xizmatlari tobora ko‘proq talab qilinmoqda: huquqiy tarjimalar, hujjatlar, maqolalar, matnlarning tarjimalari, ketma-ket, og‘zaki va sinxron tarjimalar. Ushbu ishda O‘zbekiston tarjima bozorining holati, muammolari va istiqbollari tahlil qilindi, mavjud tarjima dasturlari va ularning tarjimonlar bilan raqobati ko‘rib chiqildi.

Tarjimashunoslik-tarjimaning turli jihatlarini o‘rganadigan ilmiy fanlar to‘plamidir [1]. Zamonaviy tarjima nazariyasi ilmiy fan sifatida boy tarixga ega. 20-asrda O‘zbekistonda tarjima asosan rus tilida tarjima qilingan asarlarni o‘zbek tiliga o‘girishdan iborat edi. Mustaqillikka erishilgandan so‘ng, o‘tgan asrning 90-yillaridan boshlab xalqaro aloqalar sonining keskin o‘sishi kuzatildi, bu esa xorijiy tillardan tarjima bozorining kengayishiga yordam berdi. Yigirmanchi asrning oxirlarida tahlil va tushunishni talab qiladigan tarjima muammolari bo‘yicha ko‘plab zamonaviy

adabiyotlar paydo bo'ldi. Shuni ham ta'kidlash mumkinki, aynan shu vaqtda sinxron tarjima faol rivojlana boshladi. Kompyuterga tarjimani tezroq va arzonroq bajarishga imkon beradigan universal mashina tarjima tizimini yaratishga ko'plab urinishlar qilingan. Ammo asosiy to'siq kompyuterning cheklangan imkoniyatlari emas, balki o'quv dasturlarini yaratish uchun tarjima faoliyatini nazariy tushunish uchun zarur bo'lgan tarjimaning o'zi haqidagi g'oyalarning etishmasligi edi. Tilshunoslar "insoniy" tarjimani mashinadan afzal ko'rishadi [2]. Aytaylik, badiiy adabiyotni tarjima qilishda asl nusxaning individual mualliflik tilini saqlab qolish kerak, uni odam tomonidan yetkazilishi maqsadga muvofiqdir.

O'zbekistonda tarjima bozori hozir qanday holatda?

Tarjima san'ati bir tilning so'zlarini boshqa tildagi ekvivalentlari bilan almashtirishdan iborat emas, balki uning insoniy tushunchasi, til va nutq kompetensiyasi, ya'ni chet tilini bilish va o'z fikrlarini ona tilida va boshqa tilda erkin ifoda etish qobiliyatidir. Tezkor tarjima yechimining ikkita qarama-qarshi varianti mavjud, ulardan biri kompyuter dasturlari yordamida tarjima qilingan. Tarjima texnologiyalari tarjima jarayonini soddalashtirishi, ish yukini kamaytirishi mumkin. Tarjima-bu murakkab jarayon va kompyuterlar to'plangan materialning darajasi va bazasiga ega emas ularga inson tilidan foydalanishga ruxsat berar edi. Tarjima dasturlari uchun asosiy muammo kontekst bo'lib qolmoqda. Google Translate, Yandex Translate, ABBYY LINGVO, *Multitran*, Lingvanex kabi ko'plab online dasturlarning paydo bo'lishi, bir tomondan, tarjimani hamma joyda tarqatdi va uni hamma uchun ochiq va mumkin qildi. Boshqa tomondan, bu ko'rinish nafaqat tezlikni, balki sifatni ham beradigan professional tarjimaga talabni keltirib chiqardi.

Bugungi kunda mashina tarjimasining 3 turi mavjud: to'liq avtomatik tarjima, inson ishtirokidagi avtomatlashtirilgan mashina tarjimasini, kompyuter yordamida inson tomonidan amalga oshiriladigan tarjima (Lary Childsning 1990 yilgi texnik kommunikatsiyalar bo'yicha xalqaro konferensiya doirasida o'tkazilgan ma'ruzalariga asoslangan). Birinchi tarjimada kompyuter har bir jumlaning so'zlarga ajratadi, unda shakl, grammatik va funktsional tuzilish alohida tavsiflanadi. Keyin bu jumlar tarjima tiliga yoki vositachilik tiliga o'tkaziladi-bu esperanto kabi interfeys yoki sun'iy til. Ushbu interfeys jiddiy takomillashtirishni talab qiladi, ammo nazariy jihatdan u barcha tillarga mos keladi [5]. Mashinani tarjima qilish tizimining o'zi quyidagicha ishlaydi: kompyuter tarjimani amalga oshirmaydi, u allaqachon tayyorlangan bir xil yoki o'xshash jumlar va iboralarni ulkan ma'lumotlar bazasidan qidiradi. Ular biznes yozishmalari, shartnomalar, tibbiy tashxislar kabi formulali nutq burilishlari bo'lgan sohalarda foydali bo'lishi mumkin [6]. Shuni tan olish kerakki, hatto eng mukammal

tarjima dasturi ham odamni almashtira olmaydi, chunki bu hamma narsa faqat odamga mehnat bozorida samaradorlikni oshirishga yordam beradigan vosita hisoblanadi.

Faqatgina inson maxsus lingvistik nyuanslarni biladi va ularni matnga o'tkazishga yoki ma'ruzachiga yetkazishga qodir.

Tarjimon kasbining mashhurligi va avtomatlashtirilgan tarjimaning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash doirasida O'zbekistondagi eng yirik oliy ta'lim muassasalaridan biri, 93 yillik tarixga ega Buxoro davlat universitetining chet tillar fakulteti talabalari o'rtasida so'rov o'tkazildi, unda 22 kishi ishtirok etdi. Ulardan 8 nafari 3 yildan ortiq vaqt davomida og'zaki va yozma tarjima bilan shug'ullangan bo'lib, so'rovnoma o'tkazilganlardan 5 nafari avtomatlashtirilgan tarjima yoki CAT vositalaridan foydalanmaydi. "Ishingizda avtomatlashtirilgan tarjima yoki CAT vositalaridan foydalanasizmi?" degan savolga so'rovnoma o'tkazilganlarning faqat to'rttasi ijobiy javob berdi. Ammo juda ko'p talabalar ya'ni so'rovda qatnashganlarning yarmidan ko'pi CAT vositalarining Déja vu va Trados kompyuter dasturlarini bilishadi, qolgan dasturlar (Wirdfisher, Wordfast, OmegaT) hatto ilgari kompyuter dasturlarini tarjima qilish uchun ishlatganlar uchun ham notanish. So'rov davomida biz "tarjimonlik" kasbining kuchli tomonlarini ham aniqlashga muvaffaq bo'ldik: eng jozibadorlari o'z-o'zini rivojlantirish, turli sohalarda rivojlanish qobiliyati, turli millat va madaniyat vakillari bilan muloqot, o'zgaruvchanlik va ish haqi edi. So'rovda qatnashganlarning barchasi ikki yoki undan ortiq chet tillarini tarjima qilishadi.

Barcha javoblardan biz tarjimonning quyidagi ijobiy fazilatlarini ro'yxatini tuzdik: ehtiyotkorlik, hissiy barqarorlik, bilimlilik, professionallik, o'zini o'zi tashkil etish, sabr-toqat, xushmuomalalik, kompetentsiya. Ushbu so'rov yordamida biz "tarjimonlik" kasbining istiqbollari va kompyuter dasturlaridan foydalanish tajribasini bilib oldik. Tarjimonlarning haqiqiy tajribasidan xulosa qilishimiz mumkinki, amaliyotchi tarjimonlarning yarmidan ko'pi o'z ishlarida CAT vositalaridan foydalanmaydi, lekin hozirda asosan qaysi kompyuter dasturlari mavjudligini bilishadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Учебное пособие. М.: ЭТС, 2001. 424 с.
2. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком? М.: Готика, 1999. 176 с.
3. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода: Учебное пособие. М.: ЭТС, 1999. 136 с.

4. 24 полезные программы для переводчиков: 24 полезные программы для переводчиков, статьи, публикации // Vengo Media. М., 2000. [Электронный ресурс] URL: http://vengo-media.com.ua/ru/publications/poleznye_programmy_dlja_perevodchikov/.
5. Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода: [учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков]. М.: АСТ: Восток–Запад, 2007. 448 с.
6. Babayev, M. (2021). ИЗУЧЕНИЕ ЛОШАДЕЙ С НЕМЕЦКИМ СУФФИКСОМ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 6(6). Извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/3576
7. Tashpulatovich, B. M., & qizi, T. M. S. (2022). The Role of Translation in Intercultural Communication. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 3(6), 26-31. Retrieved from <https://www.cajlpc.centralasianstudies.org/index.php/CAJLPC/article/view/374>
8. Babaev Mahmud Tashpulatovich. (2022). SEMANTIC TYPES OF DERIVATIVE BASES OF DERIVATIVE NOUNS WITH LATIN SUFFIXES FOR THE DESIGNATION OF PERSONS IN THE GERMAN AND UZBEK LANGUAGES. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(5), 158–161. Retrieved from <https://www.giirj.com/index.php/giirj/article/view/3276>
9. Babayev, M. (2021). СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ ПОСЛОВИЦ, ПОГОВОРКОВ И ИДЕОМАТИЧЕСКИХ СОЕДИНЕНИЙ УЗБЕКСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ В ПРОЦЕССЕ УРОКОВ . *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 1(1). Извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/2282
10. Tashpulatovich, B. M. ., & qizi, H. Z. Q. . (2022). Language, Culture and Cultural Anthropology. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 2(5), 139–144. Retrieved from <https://literature.academicjournal.io/index.php/literature/article/view/364>
11. Babaev Mahmud Tashpulatovich. (2022). SEMANTIC TYPES OF DERIVATIVE BASES OF DERIVATIVE NOUNS WITH LATIN SUFFIXES FOR THE DESIGNATION OF PERSONS IN THE GERMAN AND UZBEK LANGUAGES. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(5), 158–161. Retrieved from <https://www.giirj.com/index.php/giirj/article/view/3276>